

RÅGSVEDS BEBYGGANDE

Redan på 1850-talet skedde första avyttringen av mark från den Lagerbielkska fideikommissen, när Västra Stambanan skulle byggas. 1878 såldes ytterligare land för järnvägsstationen. Förutom Rågsved ingick Axsättra, Bjursättra, Fagergren, Grindstugan, Hagsättra, Ormkärr, Segersminne, Snösättra och Vinsättra i Älvsjö gårds ägor.

Mot slutet av seklet skedde stora förändringar, både av stad och landsbygd. Jordbruket rationaliserades och industrialismen tog fart med stora befolkningsomflyttningar som följd. För jordägare i Stockholms omgivningar blev det lukrativare att stycka upp och sälja marken för industri- och bostadsbebyggande än att driva jordbruk. Stockholms stad inledde i början av 1900-talet en expansiv markpolitik med inköp av stora områden för framtida utbyggnadsbehov. Gustav Lagerbielke som då var ägare till Älvsjö fideikommiss engagerade sig livligt i tomtförsäljning från den egna gården, liksom i allehanda markaffärer och förstadsprojekt i hemsocknen.

Runt 1910 påbörjades byggandet av Älvsjö villastad, 1912 köpte Stockholms stad det stora Farstagodsets ägor och året efter inkorporerades Brännkyrka socken med staden. År 1928 sålde Lagerbielke hela Älvsjö med undantag för själva gården till Allmänna Sparbankskonseriet. Köpet återgick dock och 1930 såldes marken till Stockholms stad för 760.000 kronor.

För många av de områden som staden förvärvade skulle det dröja länge innan det vidtogs åtgärder för att exploatera dem. Torpet i Rågsved, som beskrivits som en lantlig idyll med lagård, stall, vedbod och gårdspump inbäddad i syrener och äppelträd, kunde leva vidare ytterligare en tid. Det förde dock en alltmer tynande tillvaro och ansågs inte ha något kulturhistoriskt värde att bevara när det till sist blev dags att börja bygga det moderna Rågsved. Familjen Ögren blev den sista som bodde i torpet.

År 1941 tog stadsfullmäktige efter många års utredningar beslut om att bygga en tunnelbana i Stockholm. Därmed inleddes en ny epok i stadens utveckling. Under den ryktbare arkitekten och stadsplanedirektören Sven Markelius hade staden byggt upp en avdelning inom förvaltningen med duktiga arkitekter som var väl förtrogna med tidens strömningar i England om grannskapsplanering. Detta kom att sätta sin prägel på många stockholmsförorter från den här tiden. 1945 presenterade Stadsbyggnadskontoret en schemaplan för ett typiskt förortssamhälle med 10 000 invånare, uppbyggt kring en T-banestation och ett lokalt centrum. 1950 öppnades linjen Slussen–Hökarängen varvid Gubbängen och Hökarängen blev de första efterkrigsstadsdelar som fick tunnelbanekommunikation med innerstaden. Samma år beslöt staden att bygga om spårvägen till Örby till tunnelbana med en ny sträckning söder om Stureby. Bandhagen och Högdalen började byggas och för Rågsved och Hagsätra inleddes generalplanarbetet. Under trycket av bostadsbrist och knappa marktillgångar antogs den första stadsplanen för Rågsved redan 1954, tre år innan generalplanarbetet var färdigt vilket väckte viss irritation på somliga håll.

De första husen byggdes på kullarna på södra sidan av dalgången som delar Rågsved. 1955 antogs planen för centrum och året efter för höjderna på norra sidan. I september 1956 skedde den första inflyttningen, på Bjursättragatan 99–113. Första tiden fanns det inga kommunikationer men sedan startade en busslinje på dagtid. Många av de nya rågsvedsborna kom från trånga och omoderna lägenheter på Södermalm. Den första skollokalen bestod av två klassrum inredda i en gavellokal i ett bostadshus. Till höstterminen 1958 öppnade Snösätterskolan och året efter det första daghemmet. Lördagen den 14 november 1959 gick det första tunnelbanetåget mot Rågsved och den 10–13 december samma år invigdes centrumet. Femtioalets Rågsved var färdigbyggt och det bodde drygt 11 000 personer i stadsdelen. Fyra år senare var det nära 14 000 för att sedan sakta börja sjunka ner till dagens 9 000.

1973 påbörjades arbetet med förnyelse och komplettering som 1976 resulterade i ett programunderlag för samråd med boende och verksamma i stadsdelen. Det sjunkande befolkningsantalet, med minskat underlag för kommunal och kommersiell service, ledde till förslag till nya flerbostadshusvarter i södra Rågsved i stället för tidigare planerade småhus. I slutet av 1982 började inflyttningen i Snösättra. De som redan tidigare bodde i Rågsved fick förtur till de nya lägenheterna. Vid centrum byggdes servicehus och mot slutet av 1980-talet uppförde Familjebostäder nya bostäder i kvarteret Ostkammaren.

Rågsved är en av de stadsdelar i Stockholm som har ingått i Ytterstads-satsningen. De förslag och idéer som tagits fram har rört upprustning och omdaning av centrum, byggandet av en innebandyhall, bollplaner vid skolorna etc. Det finns även planer för hundratalet nya lägenheter men det lär bli först någon gång under nästa millenium.

FAMILJEBOSTÄDER

AB Familjebostäder bildades i januari 1936. Uppgiften var från början att skapa bättre bostäder för barnrika familjer med små ekonomiska resurser. Redan samma år färdigställdes de första så kallade barnrikehusen. I mer än 60 år har sedan Familjebostäder varit ett av de drivande bolagen vid tillkomsten av nya stadsdelar i Stockholmsområdet, från Kristineberg på 30-talet till Hammarby sjöstad på 90-talet. Uppgiften att ge människor bra bostäder till rimliga hyror gäller fortfarande, men idag bygger Familjebostäder för alla invånare. 52 000 stockholmare bor hos Familjebostäder.

Familjebostäders fastighetsbestånd omfattar nära 2,3 miljoner kvadratmeter med drygt 31 000 lägenheter. Av dessa ligger en tredjedel i innerstan, en femtedel i västerort och nära hälften i söderort. Bolagets årsomsättning uppgår till nära 1,8 miljarder kronor. Familjebostäder är Sveriges första miljöcertifierade allmännyttiga bostadsföretag. Vi ingår i Stockholms Stadshus AB som ägs av Stockholms stad.



Rågsved, Hjorthagen och Kungsholmen är fortsättningen på den serie foldrar och stadsvandringar i Arkitekturmuseets och Familjebostäders Arkitekturbildningsprogram som inleddes 1998 med Sofia, Rinkeby och Hökarängen.

Litteraturtips

Brännkyrka genom tiderna. J A Widergren, 1941.

Stockholms gatunamn. Stahre, Fogelström m fl, 1992.

Söder om Söder. O Rydberg, 1977.

Söder om tullen. Fogelström & Claesson, 1969.

Storstockholms bebyggelsehistoria. I Johansson, 1987.

Stockholms årsringar. Andersson & Monastra, 1997.

Svenska gods och gårdar, band 14. 1940.

Träff i helfigur. Stieg Trenter, 1948.



Ingår i koncernen
Stockholms Stadshus AB

AB Familjebostäder Org.nr 556035-0067

Sankt Eriksgatan 47, Box 49103, 100 28 Stockholm

E-post: familjebostader@familjebostader.stockholm.se

Telefon: 08-737 20 00 Telefax: 08-737 21 21

www.familjebostader.com

Form och produktion: AFRAB Arkitekter AB Foto: Nino Monastra
Repro och tryck: Tryckindustri i Solna, 1999.

RÅGSVED

Min dröm om lycka i sammanfattning är Rågsved.

Åtta trappor. Fyra rum. Två barn. En man. Och ja'.

En fryssbox. Åttalilers. D'e bra.

Utsikt över skogen och en lekplats. Gräset lyser grönt.

En lektant vaktar barna. D'e skönt.

Ur Gröna Hund av Hasse & Tage 1962.

En stadsvandring i Familjebostäders kvarter



RÅGSVEDS HISTORIA

I en boskaps- och utsädeslängd för Brännkyrka socken från 1627 finns Rogsueedh omnämnt. Det är platsens första kända skriftliga belägg. År 1712 är den upptagen som torp under Älvsjö gård. Torpet låg nära den plats där T-banan passerar Nynäsbanan men det finns idag inga rester kvar av det. Ordet rågsved betyder en ”avbränd, svedjad mark där man sått råg”. För att få en bild av områdets äldre historia måste man se till bygden och socknen som Rågsved ligger i.

I en riktigt avlägsen urtid var jordbävningar vanliga även på dessa breddgrader och vulkanutbrott kastade upp väldiga lavamassor från jordens inre. De bergskedjor som då bildades sprängdes sedan till grus av rörelser i jordskorpan och kom under årtusenden att täckas av hav. Detta följdes av den tid då inlandsisen bredde ut sig över hela landet. Då, för ca 15 000 år sedan, formades de sörmåländska hållarna och dalgångarna fyllades av lösa jordlager. Ungefär 5 000 år senare hade isen dragit sig tillbaka till nordligaste Skandinavien och då isens tyngd var borta kunde marken under de följande 3 000 åren så sakteliga börja höja sig igen. För de senaste 7 000 åren har landhöjningen fastställts till 80 m, dvs 11 mm om året. Under denna tid har Södertörn, Brännkyrka och Rågsveds sju kullar höjt sig ur havet.

Det anses att stockholmstrakten började bebyggas någon gång kring 2 000 f Kr. Det dröjde sedan ytterligare 2 000 år innan Södertörn befolkades på allvar och de första jägarna och fiskarna följdes av bofasta jordbrukare. Fornborgar vittnar om att det var en bygd med strategiskt läge som tvingades försvara sig mot inkräktare. Det blev vanligt att människor sökte sig samman i byalag som ofta bildade en ätt och ett litet samhälle. Ätter som bodde nära varandra kunde bilda ett härad. Med tiden övergick ordets innebörd från att beteckna en sammanslutning av människor till att stå för det område de innehade. Vid Farsta gård finns en runsten som ristades på 1000-talet vilket är det äldsta efterlämnade tecknet på bofast befolkning i trakten.

Det var först på 1000-talet som Södertörn genom landhöjningen upphörde att vara en ö-Tören, vilket betyder sandstrand. Ön delades från väst till öst av Hanvedens skogsklädda bergskedja. Som härad blev Över-Tör namnet på den norra delen. Som socken kom det att heta Ovantör vilket på 1300-talet blev Vantör och omfattade alla socknar norr om Hanveden.

I kyrkligt avseende motsvaras häradet av socknen. Även det ordet betecknade ursprungligen en sammanslutning människor, de som sökte sig till samma kyrka. För den framväxande kristna kyrkans organisation passade den äldre häradsindelningen väl in. Med kyrkans allt större betydelse kom socknen även att utgöra tingslag och på tinget avdömdes såväl världsliga som kyrkliga tvister.

Rågsveds medeltida historia är tämligen okänd. Troligen ingick trakten redan på 1200-talet i en större jordegendom. Ägarna skiftade men återfanns oftast bland kungens rådmän eller hovet. Periodvis tillhörde marken kyrkan eller något av de rika klostren. På 1300-talet ingick Farsta med omgivningar i det väldiga godscomplex riksdrotsen Bo Jonsson Grip byggde upp. Som mest bestod det av mer än 1 500 gårdar i Sverige och Finland och var av sådan omfattning att han personligen kontrollerade 2/3 av rikets yta. Någon motsvarighet har aldrig funnits varken förr eller senare men efter hans död 1386 splittrades egendomarna snabbt upp under stora arvsstridigheter.

År 1452 tvingades danskarna att dra sig tillbaka från stockholmsområdet. Under reträtten brände de ner vad de kunde, bland annat satte de eld på Wantörs kyrka. Församlingen fick därefter heta Brännkyrka, om än med lite olika stavningar. Från 1500-talet och fram till 1719 tillhörde socknen än det ena än det andra häradet för att från detta år ingå i Svartlösa härad i Stockholms län.

Enligt vissa källor skulle torpet i Rågsved ha varit bebott i början av 1600-talet av en viss Mårten Rågsved. Säkert är att det övertas av paret Anders Eriksson och Kerstin Andersdotter år 1729 och sedan förblir i släkten fram till 1875. Även de närliggande torpen i Biursättra och Snösättra finns omnämnda i skrift från tidigt 1600-tal. Snösättra revs så sent som 1970 men torpets jordkällare finns ännu kvar.

Rågsved tillhörde som nämnts Älvsjö gård. Ägorna hade varit ett kyrkogods men blev med Gustav Vasas reformation ett kronohemman som tillhörde den adliga ätten Bååt. Mot slutet av 1500-talet gavs det i förläning till friherre Jakob Nääf från Skortland. Dennes dotter gifte sig 1604 med Johan Skytte, Gustav II Adolfs lärare, som fick gården som hemgift. 1612 fick gården sätesrättigheter, dvs blev befriad från att betala skatt till Kronan. Den ärvdes sedan av deras dotter Anna som gifte sig med landshövdingen Göran Gyllenstierna. Efter dem skedde flera ägarskiften innan riksrådet Axel Lagerbielke övertog gården 1718 och gjorde den till en fideikommiss, dvs att vid varje arvsskifte odelad övertas av äldste sonen. Så förblev det, på det stora hela, fram till 1930.



1 RÅGSVEDS CENTRUM

Rågsveds centrum är unikt på så sätt att det är Stockholms enda ovala torg. Från början var det tänkt fyrkantigt men arkitekten Kjell Åström gav byggnaden en organisk snäckform. Torgets fontän i form av fjärilsvingar och plattläggningen i svart och vit gatsten utformades av landskapsarkitekten Paul Öreby. Fjärilens ena vinge har senare lagts igen. Servicehusen bakom centrum byggdes på 1980-talet och ritades av Åströms tidigare kollega Åke Ahlström.



2 UPPRUSTNING

Höghusen vid Vallhornsgatan, ritade av arkitekterna Bjurström & Rosén, var de som vid mitten av 80-talet först renoverades av Familjebostädes fastigheter i Rågsved. Husen tilläggsisolerades och fick ny fasadbeklädnad. Portar, fönster och balkongfronter byttes och i efterhand kan man se att mycket av 50-talskaraktären gick förlorad.

Vid den pågående upprustningen av lamellhusen, som sker etappvis kvarter för kvarter, följer man det förhållningssätt som Familjebostäder nu arbetar efter. Utgångspunkten för varje åtgärd ligger i respektive områdes, kvarters och husens särskilda förutsättningar, teknisk standard, de boendes önskemål, samhällets krav, ekonomiska villkor etc, allt sammanvävt och tillämpat med en stor portion förnuft. Från arkitektonisk synpunkt är den viktigaste aspekten att modernisering och eventuella tillägg kan utformas så att tidsandan bevaras och att de karakteristika som ger husen deras personliga prägel består. Även för framtida boende ska bebyggelsen och miljön kunna berätta om den tid då de kom till.



6 KÄPPLASPÅRET

1998 invigdes ett 4 km långt natur- och kulturspår genom Rågsveds friområde. Längs spåret möter man såväl djur som unik natur. På 22 tavlor berättas bl a om slaget mot danskarna vid Brännkyrka 1518, om de gamla torpen, om skjutbanan som figurerar i en deckare av Stieg Trenter, om Sellstock-festivalerna som gjorde Rågsved till den svenska punkrockens främsta fäste och mycket annat.

5 SJU SMÅ HEM

Inspirerade av Framtidsloftet i Årsta inbjöd Familjebostäder arbetslösa ungdomar att medverka i skapandet av bostäder åt sig själva. En f d daghemslokal byggdes om till sju stycken 30 kvm stora lägenheter. Ungdomarna, som då inte längre var arbetslösa, bidrog med en bestämd mängd eget arbete mot en reducerad hyra. I viss utsträckning styrde de utformningen varigenom varje lägenhet fick en egen prägel.



3 FOLKHEMMETS BYGGANDE

Folkhemmets byggande kan ses som ett begrepp för det svenska samhällsbyggandet på 1940- och 50-talen där bostadsförsörjningen var en av hörnstenarna. Idéerna och de politiska målen presenterades redan på 1920-talet men det var först efter kriget som det på allvar kom i gång. Samhället ställde resurser till förfogande, begränsade men tillräckliga för att uppnå en god standard. Härigenom kunde samhället också ställa krav på det som producerades. De kommunala bostadsbolag som bildats på 1930-talet kunde användas som instrument för att genomföra den önskade bostadspolitiken. Folkhemmets bostäder har beskrivits som bland det bästa i svensk byggnadskonst och kom även att framstå som föredömen i Europa. Familjebostäders lamellhuskvarter i Rågsved ritades av arkitekten Carl A Grandinson, på en stadsplan upprättad av Josef Stäck på Stadsbyggnadskontoret.



4 GRANNSKAPSENHETER OCH GÅRDSBILDNINGAR

Under efterkrigstiden växte det inom Stadsbyggnadskontoret fram en planeringsfilosofi, med inspiration från England, enligt vilken förortsutbyggnaden skulle ske i grannskapenheter. Arkitektoniskt frångick man 30-talets upplösta kvartersmönster för att i stället gruppera husen kring gårdar med gott om sparad naturmark. Stadsplanen för södra Rågsved togs fram 1954. Bara några år senare när kvarteren norr om centrum planlades hade redan tidens mer rationella produktionsmetoder börjat få genomslag och husen radades upp parallellt.

Det industrialiserade byggandet nådde sin kulmen med 1960- och 70-talens miljonprogramsområden. Lyhörda för den massiva kritik dessa områden utsattes för och tvingade av en drastiskt minskad bostadsefterfrågan började stadsplanerare och bostadsproducenter att tänka om. På 1980-talet byggdes åter i kvartersformer med halvprivata gårdsrum. Större omsorg lades även på den arkitektoniska utformningen och variation, vilket tydligt återspeglas i Snösätrakvarteren, ritade av FRS-arkitekter.

*I mitt hus där jag bor känner ingen varann
I mitt hus där jag bor e're tyst som i graven
I mitt hus där jag bor, där jag dog
I mitt mitt mitt mitt hus
där har jag fått nog.*

"Mamma, pappa, barn". Ebba Grön 1981.